

Píše Jakub Vaněk

(E*forum, 19. 08. 2020)

Výbor kritických prací **T. S. Eliota** připravili pro nakladatelství Argo pod názvem **Křesťan - kritik - básník** Martin Hilský, Petr Onufer a Martin Pokorný. Kniha je z velké části postavena na textech otištěných ve výboru *O básnictví a básnících* Martina Hilského (Odeon, 1991) – doplňuje však literárněkriticky zaměřené eseje o texty věnované tématům spojeným zejména se společenským postavením katolického křesťanství, k jehož anglikánské odnoži Eliot konvertoval v roce 1927. Přibylo také několik esejů věnovaných výrazným postavám angloamerické a evropské literatury a množství textů příležitostného charakteru. Jako příklad z obou těchto oblastí lze uvést článek, který Eliot zveřejnil v roce 1941, krátce po smrti Virginie Woolfové.

Texty v přítomné knize jsou řazené chronologicky; poznámky uvádějící základní data o méně známých anglických autorech a reáliích, které provázely Hilského výbor, nahradily stručnější informace o okolnostech vzniku a otištění jednotlivých textů a také stručný Eliotův životopis. Ten mimo jiné zachycuje mezníky Eliotovy české recepce, která – podobně jako v případě například Jamese Joyce – se začíná již v meziválečném období. Zachován a rozšířen byl naopak věcný rejstřík.

Uspořádání textů a povaha paratextů napomáhají seznámení s důležitými Eliotovými pracemi v širším kontextu autorova myšlení a vývoje. Tento kontext však zároveň zůstává otevřený a vážnější studium, jak naznačuje Martin Pokorný v *Doslovu*, by mělo směřovat k celku Eliotova díla a poznání jeho doby.

Samotný *Doslov* je pro obeznámení s myšlením a postoji T. S. Eliota velice cenným východiskem. Mimo jiné také tím, že uvádí na společnou rovinu různé aspekty a zdánlivě paradoxní hlediska Eliotova myšlení, jako je proslulá dvojice *tradice* a *individuální talent*. Touto společnou rovinou, která zároveň vyznačuje hlavní důraz a rozměr Eliotova literárně-kritického psaní, je myšlena kultura ve smyslu široce pojatého vědomého uspořádání lidských záležitostí.

Výběr textů umožňuje sledovat vývoj Eliotova myšlení od meziválečných let spjatých s radikálními estetickými a politickými názory hnutí anglického modernismu, přes katolicismus vyburcovaný v období druhé světové války k téměř arogantním a nacionalistickým představám, až k uvážlivému a smířlivému hlasu padesátých a šedesátých let. Tímto dlouhým obdobím, které je v textech výboru vyznačeno léty 1918–1961, se samozřejmě vine nit literárněkritických prací. Zejména eseje věnované jednotlivým autorům, z větší části přítomné již v Hilského výboru, představují svou jasností, pečlivostí a myšlenkovou svěžestí stále asi nejpozoruhodnější část knihy.

Důležitou motivací výběru a utváření postoje k jednotlivým autorům, převážně básníkům, byla pro Eliota původní tvorba. Zkušenost s tvůrčí prací lze také spatřovat v základu Eliotových hodnotících kritérií, která jsou zdánlivě prostě postavena na pocíťovaném potěšení z básně jakožto básně, tedy potěšení z toho, co báseň může dát konkrétnímu čtenáři právě díky tomu, že (a jak) je básní. Odtud také hledisko, které Eliot v pozdních textech zaujímá vůči vlastní literárněkritické práci. V eseji *Jak kritizovat kritika* z roku 1961 Eliot píše, že cenu pro něj mají z časového odstupu ty práce, kde mohl rozvinout svou náklonnost vůči konkrétním autorům a vyjádřit vlastní potěšení a prospěch z jejich četby spíše než teoreticky konstruovat kritéria, která by mohla sloužit neosobnímu posuzování literatury.

Eseje věnované konkrétním autorům často ústí ve velice odvážné a inspirativní výklady. Proslulé teoretické koncepty, jako je například „objektivní korelát“ (*Hamlet a jeho problémy*) či „rozpojení senzibility“ (*Metafyzičtí básníci*), Eliot formuluje právě v nich. Ve zmíněné eseji *Jak kritizovat kritika* k tomu píše: „[...] jsem přesvědčen, že síla mých obecných výroků [...] pramení z toho, že jsou pokusy pojmově vyjádřit bezprostřední a intenzivní prožitek té poezie, která mi je nejbližší“ (s. 453).

Patrně nejvýraznějším rozšířením pohledu na Eliota jako literárního kritika jsou texty týkající se křesťanství. Ukazují totiž, že Eliotovo náboženské myšlení prostupuje a utváří také další aspekty jeho práce. Eliotovo literárněkritické myšlení se neostýchá před širšími horizonty a hledáním souvislostí mezi literárními a obecně kulturními otázkami. Výrazným příkladem je esej o Baudelairovi, která je vystavěna na představě Baudelairova negativního křesťanství a rozvinuté morální citlivosti. Ale podobný přístup najdeme i jinde: dílo Davida Herberta Lawrence je vyloženo se zřetelem k náboženskému chování jeho rodiny v době jeho dětství. Jakkoli zní tyto příklady tendenčně, v jejich základu je obecně formulovaný postoj, který s sebou stále nese podnětné napětí: „[...] je nemožné oddělovat literární kritiku od kritiky jiného druhu [...], z literární kritiky nelze vylučovat morální, náboženské a společenské soudy“ (s. 453).

Eliotovo hledisko zůstává nezřídka zakleté v „elitářských“ představách postavených na rozlišování lidí na chytré a „hloupé“ či na duchovně spřízněné a tupou „masu“. Provokativní podobu mají tyto rysy Eliotova smýšlení například v eseji *Idea křesťanské společnosti* (psané krátce před vypuknutím druhé světové války), kde rozvíjí představu společenského uspořádání na základě nadřazenosti křesťanské víry. Důraz kladený na společenský aspekt myšlení a psaní a také důraz na komunitní aspekt života zanechává nicméně v Eliotově myšlení výraznou stopu. Vyžaduje však podobně kriticky nastavené úsilí o osobní převzetí odpovědnosti a hledání vlastního místa v daném společenství.

Rýsuje se tak zvláštní paradox. Eliot formuluje autoritativně a univerzálně znějící výroky, zároveň se ale stylizuje do pisatele menšinového (v těchto ohledech hovoří také o křesťanství) a osobního. V podobném napětí jako by se otevírala linie neklidného pohybu myšlení, které zůstává inspirativní a živé.

Thomas Stearns Eliot: *Křesťan - kritik - básník*. Eds. a přeložili Martin Hilský, Petr Onufer a Martin Pokorný, doslov M. Pokorný. Praha, Argo, 2019 (Specula, sv. 4), 491 s.

www.ipsl.cz